

רש"י מפרש 'המקדיש דישון בתחלה מועלין בו' – לאחר שהניחו במקום הנחת תרומת הדשן. וצריך לפרש לפי"ז לישון המקדיש מלשון 'כל הנוגע במזבח יקדש' דהיינו שהונח אצל המזבח. [ואולי מלשון 'מגדיש'. וכמדומה שיש מפרשים כן הכתוב 'פן תקדש המלאה' – לישון תגדש. וכן בברכת המזון י"ג 'ידך המלאה והגדושה' (כן מובא בשם הבעש"ט), ויתכן שאף לגרסתנו 'הקדושה' הכוונה לגדושה]. אך עדיין לישון 'בתחילה' אינו מובן.

ומה שכתב רש"י שמועלים לפי שנתערב בתרומת הדשן – העיר ריעב"ץ מדוע נצרך לכך, והלא לפי פירושו להלן בגמרא יש ללמוד זאת מן הכתוב שמועלים. וע' גם בתוס' יומא נט:

ונראה שכוונת רש"י מתוך שאמרה תורה להניח הדישון עם תרומת הדשן, ממילא יש לשמוע שיש בו מעילה שהרי אי אפשר ללא עירוב, נמצא שדין 'שמו' שנאמר בתרומת הדשן קאי ממילא גם על הדישון, ששניהם כדבר אחד שהרי א"א הא בלא הא. ולפי זה גם אם נהנה מן האפר בשיעור מנימלי חייב, ואין לפוטרו משום תערובת הדישון – כי הכל בדין מעילה ולא משום תערובת תרומת הדשן.

'בשלמא מזבח החיצון דכתיב ביה ושמו אצל המזבח, מזבח פנימי מנלן...' לפרש"י [שפרש סיפא דמתניתין בדישון המזבח הפנימי והמנורה שהניחם עם תרומת הדשן – מועלים בהם], הדין בגמרא מוסב על מקום הנחת דשן המזבח הפנימי והמנורה, מנין שהוא אצל תרומת הדשן שלכך מועלים בו כשהוא שם.

וקרוב לזה מפרשים התוס', ולדבריהם הנידון הוא רק על קביעת מקום דישון המזבח הפנימי והמנורה, מנין שהוא אצל תרומת הדשן החיצון. [והוצרכו התוס' לפרש שיש משמעות מדברי המשנה שהם באותו מקום, ועל כך מוסב המשא-ומתן. לא על דין מעילה].

ורבנו גרשום מפרש המשא-ומתן על עצם הצרכת דישון במזבח הפנימי ובמנורה [וממילא מובן שעד הדישון יש בו מעילה והדישון מוציאו מידי מעילה, כמשמעות המשנה. כן פרשו התוס' בזבחים מו. ד"ה ולא], וגם על קביעת מקום להנחת אותו דישון.

ומדברי התורא"ש בב"מ (נד סע"ב) נראה פירוש אחר; מדבריו מבואר שלאחר תרומת הדשן אין מעילה בדשן אלא איסור הנאה [ומה שאמרו לעיל 'הרי תרומת הדשן שנעשה מצוותו ויש בו מעילה' – לאו דוקא מעילה אלא כלומר איסור הנאה וכמש"כ התוס' ביזמא נט: וכן י"א בדעת הרמב"ם כמוכא לעיל]. וזהו ששנינו 'דישון מזבח הפנימי והחיצון (כך גרסתו) והמנורה – לא נהנין (ומתפרש: מדאורייתא) ולא מועלין'. ועל כך אמרו בגמרא בשלמא מזבח החיצון ידענו מקור הדבר שאסור בהנאה, מושמו, אלא מזבח הפנימי מנלן שאסור, ודרשו את יתור הכתוב הדשן שגם דשן מזבח הפנימי והמנורה דינם כדשן מזבח החיצון, להאסר בהנאה.

דף יב

'בשלמא ר' שמעון כדקתני טעמא, שהיה ר' שמעון אומר: כל הראוי לאחר זמן והקדישו בתוך זמנו הרי הוא בלא תעשה'. בענינים רבים נראה ששיטת רבי שמעון היא לילך אחר תכלית הדבר ויעודו, אפשרויות שימוש ותוצאותיו, והם אלו שקובעים את דינו ומעמדו של הדבר / הפעולה. כגון: 'דבר הגורם לממון – כממון דמי'; 'מלאכה שאינה צריכה לגופה – פטור'; 'כל העומד לירוק – כזרוק'; 'אכל שאי אתה ראו להאכילו לאחרים – אינו אוכל'; 'שחיטה שאינה ראיה – לא שמה שחיטה'. וכן כאן, הגם שלפי המצב ההווה אינו ראוי להקרבה, חלה עליו קדושה משום הראיות שלאחר זמן. (ע' בפירוט ובהרחבה במובא ביוסף דעת סוטה ח).

'אלא רבנן מאי שנא ממחוסר זמן? אמרי, מחוסר זמן מידי דהוה אבעל מום דבר פדיון הוא, אבל הני עופות כיון דאין מום פוסל בעופות אין לעופות פדיון. ורבי שמעון סובר, אף על פי שאין פדיון לעופות ואין בהם קדושת דמים, חלה עליהם קדושה קודם זמנם להחשב קדשי ה' משום שראויים להיקרב בעצמם לאחר מכן, והלא הוהירה תורה עליהם משום שחוטי חוץ (לשיטתו) – הרי שעומדים הם בקדושתם.

ולדעת חכמים, שונה זה משאר קרבנות הפסולים כגון יוצא דופן ורובע ונרבע שיש בהם מעילה משום שקדושים עכ"פ קדושת דמים – אבל כאן הלא אין שייך קדושת דמים, שהרי אין להם פדיון, כאמור. ומצד קדושת הגוף – הלא עתה אינם ראויים להקרבה (עפ"י חזון איש סוף קדשים עמ' קעד סק"ה). וע"ע בקרן אורה ובשפת אמת שעמדו על סברת חכמים – למה תיגרע אפשרות ההקרבה שלאחר זמן מקדושת-דמים דעלמא. וע"ע במובא בספר בית ישי צג הערה ד.

'אמרי, מחוסר זמן מידי דהוה אבעל מום דבר פדיון הוא, אבל הני עופות כיון דאין מום פוסל בעופות אין לעופות פדיון. נראה לבאר: למדנו מבכור (בבכורות נו. מובא ברש"י) שקדושה חלה על מחוסר זמן במקדשים. ואין מסתבר לכלול עופות בלימוד זה, שהיות ואינם בני פדיון כבהמה אין לנו להשוותם אליה, שמא רק בה נתחדש חלות קדושה קודם זמנו כשם שחלה קדושת דמים על בהמה שאינה ראויה להקרבה הואיל וראויה לדמיה, משא"כ עופות.

'כיון דאין מום פוסל בעופות אין לעופות פדיון. התוס' כתבו שטעם זה אינו בדוקא, שהרי גם 'מחוסר אבר' שפוסל בעופות אין לו פדיון, שאין פדיון אלא לבהמה. ונראה מדבריהם שסוברים שמחוסר אבר פוסל מטעם בעל-מום, שהחסרון – מום גמור הוא שפוסל אף בעופות. אבל יש מקום לומר שהוא פוסל משם אחר ולא משום 'מום', ולכך אין לו פדיון שלא מצינו פדיון אלא ב'בעל מום' ולא בשאר פסולים כגון רובע ונרבע וכו'. וזהו שאמרו כיון שאין 'מום' פוסל בעופות – אלא 'מחוסר אבר' שהוא פוסל אחר – לכך אין להם פדיון (עפ"י חו"א סוף קדשים עמ' קעד סק"ז; זכר יצחק סו"י מז).

'אמר ליה רב חסדא: מאן שמע לך ולר' יוחנן רבך וכי קדושה שבהן להיכן הלכה. ביטוי זה מופיע בשלשה מקומות נוספים בדברי רב חסדא. ובלעדם לא נמצא ביטוי זה בתלמוד – בשבועות י. – לענין תמידין שלא הוצרכו לציבור אמר רב חסדא 'מאן ציית לך ולריו"ח רבך, קדושה שבהן להיכן הלכה'; בנדרים נט. – לענין ליטרא בצלים שתקנם וזרעם – 'מאן ציית לך ולריו"ח רבך, היתר שבהן להיכן הלך'; בפסחים לג: – לענין ענבים שנטמאו ודרכן פחות פחות מכביצה – 'מאן ציית לך ולריו"ח רבך וכי טומאה שבהן להיכן הלכה'. (וע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"ג קכח, ג).

(ע"ב) 'הזבל והפרש' – אחד הם, אלא שהזבל כבר יצא מן הבהמה מזמן רב ונדרס ברגלים (שיטה מקובצת). ויש מי שכתב שהפרש נקרא כשהוא עדיין במעיה, ככתוב: וקרבו ופרשו (רש"ש).

'חלב המוקדשין וביצי תורין – לא נהנין ולא מועלין. במה דברים אמורים בקדשי מזבח אבל בקדשי בדק הבית הקדשי תרנגולת – מועלין בביצתה...'. רש"י ותוס' פרשו החילוק, לפי שחלב וביצים אינם ראויים למזבח ואינם כלולים בהקדשתו, שלא כקדשי בדק הבית שקדושתם משום שווים הממוני, ואם כן גם הגידולים בכלל ההקדש.

ויש מי שפרש באופן אחר, על פי המבואר בתוס' בב"ק (עו), שקדשי מזבח נקראים עדיין על שם בעליהם, 'מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן', ואין בהקדשתם יציאה גמורה מרשות הבעלים, שלא כקדשי בדיק הבית. ומובן לפי זה שבקדשי מזבח אין מעילה בגידולים, שהרי עדיין שם הבעלים על הדבר, שלא כקדשי בדיק הבית שנכנסו לגמרי לרשות ההקדש, והרי אלו גידולי הקדש גמורים (עפ"י חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ס, יא. ע"ש באורך. וע"ע במצויין בב"ק שם).

משנה זו היא כפי דעת רבי יוסי בסמוך, שיש מעילה בגידולי הקדש, בקדושת בדיק הבית, כגון פירות שגדלו באילן של הקדש. ואף החלב והביצים הינם בגדר 'גידולין' (עפ"י תוי"ט; לקוטי הלכות עפ"י תמורה לא.). ויש מי שכתב שאף החולקים בגידולי אילן מודים בחלב ובביצים לאסור משום שהיו בגוף ההקדש קודם שיצאו לאויר העולם (עפ"י תפארת ישראל). או מטעם אחר; דוקא בגידולי שדה נחלקו כיון שאין מעילה במחובר והרי הגידולים צמחו מכח דבר שאין בו מעילה, אבל בכגון ביצים וחלב, הואיל ובאו מכח קדושה שיש בה מעילה, מועלים בהם לדברי הכל (עפ"י באר יצחק י"ד לא). ובקדשי מזבח – אין מעילה בגידולין כיון שאינם ראויים לקדושתם, ואעפ"י כסאסורים בהנאה. ונחלקו אחרונים ז"ל במקור האיסור; מהחתם סופר (שכז) משמע שאין איסור תורה בדבר [מלבד בחלב שכתבו התוס' שאסור מהתורה, שלא גרע מפסולי המוקדשין שמיעטו מ'בשר' – ולא חלב]. והנצי"ב (משיב דבר ח"ב סו) חולק וסובר שאסורים מן התורה. וכ"כ בפירוש תפארת ישראל. ולהלן (יג). דרשו מן הכתוב לאסור חלב המוקדשין בהנאה. ומשמע לכאורה שגידולין אסורים מן התורה אף בקדשי מזבח (כן צידד בזבח-תודה. ובקין אורה כתב לאסור מדאורייתא משום שהיוצא מן הדבר הריהו כמותו בכל מקום. וע"ע בחזון איש בכורות יח, יז). ונראה שכבר נחלקו בדבר הראשונים; ברשב"א ובריטב"א (חולין קלח): מבואר שביצים של קדשי מזבח אין בהם אלא איסור דרבנן. ואילו בתורא"ש (ב"מ נה סע"ב) כתב עפ"י סוגיתנו שאיסור תורה הוא.

הנה מכתב ששלחתי למורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, ותשובתו בצדו:
מסתפקנא בהא דתנן (מעילה יב, ב) בקדשי מזבח הקדושים קדושת הגוף שאין מעילה בחלבן וביצייהם, ואילו קדשי בדיק הבית, או קדושת דמים למזבח, מועלים. ומשמע בתוס' שהחילוק הוא משום דעתו של מקדיש – כיצד הדין במקדיש כבשה תמימה לדמיה, שחלה עליה קדושת הגוף, האם ימעלו בחלבה שהרי דעתו היה לדמים, או שמא אזלינן בתר חלות ההקדש, וכיון שחלה קדושת הגוף, שב הדין להיות כשאר קדשי הגוף. [ובפרט לפי סברה המובאת באחרונים עפ"י התוס' בב"ק עו, שקדשי מזבח לא יצאו לגמרי מרשות בעליהן, לכך אין מעילה בחלב, דהכא נמי לא שניא].
ואם נימא כצד זה האחרון, אתי שפיר דיוק המשנה שהביאה דוגמא לתרנגולת וחמורה – דבדוקא הוא, כי בבע"ח הראויים להיקרב חלה קדושת הגוף ולא ימעלו בחלבן.
מענה:

הדין מסתמא נכון, אבל מהמשנה אין ראי' דהמשנה לא רצתה לצייר באופן שעשה איסור.
שו"ר ברמב"ם (מעילה ה, יג. ומקורו בתוספתא (א, ט) ובתו"כ), הקדיש תורין לבדיק הבית מועלין בהן ובביצתן. – והרי חלה עליהם קדושת הגוף. ודוחק להעמיד בתורים מחוסרי אבר וכדו', שלא חלה עליהם קדושת הגוף. וצ"ע.

– על דברי התוס' כאן שחלב המוקדשין אסור באכילה מן התורה – ע' במובא בבכורות טו.

– בשו"ת דובב מישרים (ח"א לב) העיר לעיני לדעת הסוברים שאיסורי הנאה שנשתנו לא פקע איסורם, מדוע אין מעילה בחלב והרי החלב נוצר מן הדם (ד'ס נעכר ונעשה חלב') והדם יש בו מעילה בחייה.

ונראה פשוט שכל דין מעילה בדם נובע מכך שהוא חלק מגופה לפי שהוא מקיימה, כמו שאמרו בגמרא, ולכך הוא בכלל 'קדשי ה', ואם כן כשנעשה חלב נפקע מלהיות חלק מגופה והרי זה דומה לקדשים שמתו.

דף יג

'אבל אם הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים... מועלין בהם ואין מועלין במה שבתוכם (כצ"ל). רשב"ם ותוס' (בב"ב עט וכאן) כתבו שאין קנין 'חצר' בהקדש לפי שלא מצאנו לו 'יד', וחצר משום 'יד' אתרבאי (וכן הביא המגן-אברהם קנה, כג מהאגודה, לענין מציאה בבית הכנסת. וע"ע עונג יום טוב לו), ואולם הרמב"ן (בב"ב שם) כתב שגם אם חצר קונה להקדש, אין מעילה בזכיותה. וכן כתב הרי"ד ועוד.

ובקצות החשן (ר,א) האריך בענין זה, וכתב כמה הוכחות שאין 'חצר' להקדש. ובאר (עפ"י הראשונים) שאף על פי שחצר מועילה גם מטעם 'שליחות' והרי יש שליחות להקדש, אעפ"כ כל שאין שייך כלל שיועיל הקנין מטעם 'יד' אין מועיל אף מטעם 'שליחות'. והוסיפו אחרונים שגם לפי הצד 'חצר משום שליחות', הזכיה בעצמה מועילה כ'יד' אלא שמדין שליחות למדנו ששייך שהחצר תקנה עבור בעליה (ע' במובא בב"מ י: מספר דבר אברהם, וכן מטו משמיה דהגר"ח מבריסק. וכע"ז בשפת אמת כאן, שענין שליחות הוא שיד שליח כיד משלו, וכאילו בא הדבר לידו, אבל כשאין יד להקדש, גם שליחות אין כאן).

ועוד האריכו האחרונים בדין שליחות להקדש בנוגע לקנין 'חצר'; י"א שאין מועילה לקנות מטעם שליחות מפני שהגובר עצמו שליח הוא ואין שליח עושה שליח, וי"א משום שחב לאחרים. ע' תו"ט ב"ב שם; רעק"א או"ח קנה; שו"ת חתם סופר או"ח מד; נתיח"מ פתיחה לסי' ר; או"ש תרומות ד,ב; מרחשת ח"ב מ; רש"ש וגליוני הש"ס וברכת אברהם ב"ב שם). ועוד צידד בקצות החשן שכל זה אמור רק בחצר השייכת להקדש, אבל הדיוט המזכה להקדש ע"י חצרו – מועיל (והוכיח זאת מנדרים לד: וע"ע בשטמ"ק ב"מ י; נתיח"מ ר), אלא שחילק בזה בין קדשי מזבח לקדשי בדיק-הבית, ע"ש (וע' בזה בקובץ שעורים ב"ב שם; קהלת יעקב (הראשון) סוף אות קיט).

עוד באר שם סברת האומרים שאפילו אם חל ההקדש אין בו מעילה – שאין דין מעילה אלא בקדושת פה של האדם ולא בקדושה הבאה מאליה (וכן מפורש בתורי"ד ובר"ן ב"ב, 'דמעילה – קדושת פה כתיבא'. וע"ע ברשב"א ובריטב"א שם; חדושי רעק"א כאן). וגדולה מזו מצאנו שנחלקו תנאים (בבב"ב מה) בקדשי עכו"ם האם יש בהם מעילה, הרי שאע"פ ששייכים להקדש, כל שלא הוקדש ע"י אדם מישראל (למ"ד) – אין בו מעילה.

ובחידושי הנצי"ב הוסיף שכמו כן אין מקריבים על גבי המזבח אלא מה שהוקדש בפיו, ואפילו כאשר ההקדש חל במחשבת הלב בלבד אין די, וכן בכור הקדוש מרחם או שעיר יוהכ"פ שמתקדש בהטלת גורל, אעפ"כ מצוה להקדישם בפה דוקא, ע"ש.

ובקהלות יעקב (נדרים סי' מח,ב) דן בדין מעילה בכבור הקדוש מאליו, לשיטת הקצות, שקשה מאד לחדש שלא יהא בו מעילה אלא בשהוקדש בפיו, וצידד שכיון שאינו קדוש אלא בבהמת ישראל, ואפילו שותפות גוי פוטר מבכורה, נחשבת קדושתו מכה ישראל.

עוד כתב שיש מקום לפרש דברי הרמב"ן דלא כה'קצות', שאין הדבר תלוי בקדושת פה דוקא אלא כוונתו לחלק בין דברים שהם קנין ההקדש גרידא ואין בהם שום קדושה, שבהם אין דין מעילה, ובין דברים הקדושים. ובכור, אעפ"י שאינו קדוש קדושת-פה יש בו מעילה כי הרי קדוש הוא מ"מ. ע"ש. וע"ע: מראה הפנים סוף פאה; זכר יצחק ח"א ג,א; עונג יום טוב לו; אור שמח מעילה ה,ו תרומות ד,ב; ובחידושי ב"ב עט;